

УДК 821.162.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-38>**Наталія ЛИЩИНСЬКА,**

orcid.org/0000-0002-8118-298X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності

Західноукраїнського національного університету

(Тернопіль, Україна) n.lishchynska@wunu.edu.ua**СЕМАНТИКА ПРОСТОРУ У РОМАНІ «ДОЛИНА ІССИ» ЧЕСЛАВА МІЛОША**

У статті описано просторову модель роману «Долина Ісси» Чеслава Мілоша. Твір був об'єктом дослідження польських та окремих українських літературознавців, але поетика його простору залишилася поза дослідницькою увагою, що й визначає актуальність нашої розвідки. З'ясовано, що часопросторова парадигма роману охоплює кілька значеннєвих пластів. У її основі – параметри фізичного простору, під яким розуміємо місце дії художнього твору. Він складається із простору місця дії, топоси якого утворюють концентричні кільця, що поступово звужується; та простору особистого зростання персонажа, умовні кільця якого розширюються, символічно відтворюючи шлях духовної ініціації, пройденої персонажем. Обидва пласти простору сходяться у точці дому, утворюючи символічний пісочний годинник. На фізичну та геометричну основу просторової моделі роману накладаються символічний та міфологічний значеннєві пласти. Письменник оперує топосами дому (домінанти зі значенням «центр світу», «початок і кінець»), лісу (у значенні «священний простір») дороги, річки (як лімінального простору), які утворюють семантичне поле простору ініціації. Семантика простору «Долини Ісси» доповнена автобіографічними мотивами, алюзіями, ремінісценціями, мотивами-символами, які утворюють над моделлю фізичного простору складну надбудову підтексту, що дає підстави трактувати його як символічний образ країни Аркадії, простору *Sacrum*, раю втраченого дитинства, в якому людина віднаходить саму себе. Циклічність та інтерсуб'єктивність часу, життя за природним календарем та власним укладом, «відірваність» від світу є ознаками міфологізації простору. Історичний час (історичні екскурси, події в Литві на початку XX ст.) є тлом, на фоні якого відбувається символічна ініціація головного персонажа.

Ключові слова: простір, семантика простору, просторові моделі, час, символ, мотив ініціації, проза Чеслава Мілоша.

Nataliya LISHCHYNSKA,

orcid.org/0000-0002-8118-298X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Information and Sociocultural Activities

West Ukrainian National University

(Ternopil, Ukraine) n.lishchynska@wunu.edu.ua**THE SEMANTICS OF THE SPACE IN THE NOVEL “THE ISSA VALLEY”
BY CZESŁAW MIŁOSZ**

The article describes the spatial model of the novel “The Issa Valley” written by Czesław Miłosz. Polish and some Ukrainian scientists have studied the work. Still, the poetics of its space has remained outside the scope of research, which determines the relevance of our study. We found that the temporal-spatial paradigm of the novel includes several layers of meaning. At its core are the parameters of physical space, which we treat as the place of action. It consists of the space of the setting of action, whose topoi form concentric rings that gradually narrow, and the space of personal growth of the character, where rings expand, symbolically reproducing the path of spiritual initiation undergone by the protagonist. Both layers of space converge at the point of the house, forming an hourglass. Mythological and symbolic meanings overlay the geometric and physical basis of the spatial model in the novel. The writer uses the topoi of the house (dominant with the meaning of the world center, the beginning, and the end), the forest (in the sense of sacred space), the road, and the river (as a liminal space), which form the semantic field of the space of initiation. The semantics of the space model in the novel “The Issa Valley” complement autobiographical motifs, allusions, reminiscences, and symbolic motifs, which form a complex superstructure of subtext above the physical model. That allows us to interpret one as a metaphorical image of the land of Arcadia, a sacred space, a paradise of lost childhood, where a person finds oneself. The cyclical nature and interpersonality of time, living according to the natural calendar and one's own way of life, in alienation from the world, are signs of the mythologization of space. The historical time (historical excursions, events in Lithuania at the beginning of the 20th century) serves as a backdrop for the symbolic initiation of the main character.

Key words: space, semantics of space, space models, time, motif of initiation, prose written by Czesław Miłosz.

Постановка проблеми. Простір художнього твору завжди багатозначний і багатофункціональний і «...складає об'єкт аналізу настільки, наскільки він у творі в и п и с а н и й (розрідження авторське – Н. Л.), покликаний до життя і функціональний, а не як тема довгих розважань автора, наратора чи персонажа» (Sławiński, 1978: 16). Це категорія, «яка не просто означає місце подій, а становить центр семантики твору й основу для інших його структур. Фабула, світ героїв конструкція часу, літературна комунікативна ситуація, ідеологія у творі дедалі частіше з'являються як похідні відносно фундаментальної категорії простору, як її аспекти – структурні чи набуті» (Sławiński, 1978: 10). Тому дослідник завжди постає перед вибором «мови інтерпретації», яка дала б можливість «прочитати» і зрозуміти «код» просторової моделі твору.

Предметом нашого дослідження є семантика простору роману «Долина Ісси» Чеслава Мілоша. Часопросторові параметри твору містять автобіографічні мотиви, архетипні символи та міфологеми, які утворюють широкий багатозначний підтекст. Така модель потребує цілісного аналізу й вимагає уважної інтерпретації усіх її значеннєвих пластів.

Аналіз досліджень. Історія сучасних досліджень роману «Долина Ісси» у Польщі та в Україні суттєво відрізняється. У фокусі уваги польських літературознавців – автобіографічні мотиви у романі (Е. Кісляк, М. Седлецький, І. Церняк-Нелюб, А. Ф'ют), міфологізація та символізм простору у творі (М. Стаськевич, М. Карвовська), топос рідного дому (М. Бжустович), образність та образний потенціал в описах світу дитинства (Е. Хшановська-Ключевська). Українською мовою «Долина Ісси» вийшла у 2018 р. (переклад і передмова Н. Сидяченко) (Мілош, 2018). До того часу твір досліджувався у контексті еміграційної творчості Ч. Мілоша (Р. Радишевський), крізь призму ідіолекту поетичної творчості його автора (Н. Сидяченко) та екокритики (С. Яковенко).

Аналіз досліджень аналізованого роману показав, що в Україні він вивчався не часто, а семантика його простору не досліджувалася цілісно, що доводить актуальність нашої розвідки.

Мета дослідження – проаналізувати спосіб творення і парадигму значень художнього простору роману «Долина Ісси». У дослідженні використано поетикальний аналіз, культурно-історичний і герменевтичний методи.

Виклад основного матеріалу. Простір художнього твору має три основних вияви – фізичний, символічний і математичний (Porebski, 1978: 24).

Фізичний простір – це весь емпірично доступний реципієнтові світ подій (Sławiński, 1978: 24), основне місце дії. Чеслав Мілош зображає його панорамно, з висоти пташиного лету, поступово звужуючи ракурс і концентруючи увагу читача на нових деталях, які потрапляють в об'єктив уявної камери: «Почати належить із опису країни Озер, у якій жив Томаш. Ця околиця Європи довго була вкрита льодовиком, тому в її краєвиді зустрічається суворість півночі. Земля тут переважно піщаниста й кам'яниста, придатна лише для вирощування картоплі, жита, вівса та льону. Цим пояснюється, що людина не винищила тут лісів, які трохи пом'якшують клімат і захищають від вітрів Балтійського моря. У лісах переважають сосни і ялини, є також берези, дуби й граби і зовсім немає буків, межа поширення яких пролягає набагато південніше» (Мілош, 1918: 15).

У панорамному описі фізичного простору роману «Долина Ісси» простежується виразна алюзія на Святе Письмо. Виходячи за межі фабулярного часу, автор створює враження, що Край Озер існував ще від створення світу. Черговість появи статичних мотивів, які утворюють художній простір роману, дуже символічна: читач стає свідком «творення художнього світу». Перше речення «Почати належить із опису країни Озер, де мешкав Томаш» у підтексті читаємо як біблійне «Нехай буде Світло!» У подальшому описі видно чітку межу між небом і землею, відділено сушу від води, над якою з'являються птахи – символи небесного світу. Далі автор наповнює свій земний світ голосами, барвами, рухом, і лише вкінці там з'являється людина з її віруваннями, звичаями, винаходами, способом життя: «Людина донедавна виробляла тут удома все, що було їй потрібно. Носили одяг із грубого полотна, яке жінки розкладали на траві і поливали водою, щоб побіліло на сонці. У пору казок і пісень (пізньої осені) пальці сукали з мотка вовни пряжу під тихе стукання педалі прядки. З тої пряжі господині ткали сукно на домашніх верстатах, ревно оберігаючи таємницю узорів...» (Мілош, 1918: 16).

Простір «Долини Ісси», який спочатку здається однорідним, ідилічним, «райською землею», насправді не є таким. У ньому живуть і темні сили – дияволи, яких особливо багато на берегах Ісси. Вони ховаються у темних місцях, чатують у листі й густих верболах. Це прояви пекельного світу, простору зла. Таким чином вибудовується давня «вертикаль світу»: тріада Небо (*Sacrum*) – Земля (світ живих) – Підземний світ (*Profanum*, пекло).

Фізичний вимір художньої дійсності твору містить автобіографічні мотиви. Описи Ісси дуже

нагадують Нєвяжу, річку, на берегах якої минуло дитинство Чєслава Мілоша. Назва «Ісса» сподобалася письменникові, бо є у ній щось східне, далеке, загадкове. Мاستок і двір Сурконтів – місце народження головного персонажа Томаша – є «словесною картиною» рідного дому Ч. Мілоша в Шетейнях, писаною з образу, який зберегла пам'ять письменника»¹. Окремі деталі – кімната бабусі Дільбінової, її ліжко, скриня мають своїх «прототипів» у старому домі над Леманським озером, де писався роман (Див. Staśkiewicz, 1996: 102).

Однак це не означає, що автор створив точні копії реальної добре знайомої йому дійсності. На це звернула увагу Моніка Бжустович у своїй праці «Dom rodzinny w „Dolinie Issy”»: obecność i wartość («Родинний дім у «Долині Ісси»: присутність і цінність»). Дослідниця застерігає: «Мілош надто сильно цінує у мистецтві той процес «дисципліни життєвого матеріалу» і класичну потребу емоційної дистанції. Тому Ісса не є літературною версією Нєвяжі [...] Автобіографічна подібність і відсилання були піддані правилам мистецької творчості» (Brzóstowicz, 1997: 19).

У моделі фізичного простору «Долини Ісси» простежуємо й інші автобіографічні мотиви. Чєслав Мілош у дитинстві та юності захоплювався ботанікою та орнітологією. Звідси у його творах стільки птахів та детальних описів рослин і тварин. Наукове зацікавлення автора відбилося у стилі опису: він використовує терміни (фауна, співіснування видів), латинські та польські назви птахів та рослин і демонструє добре знання місцевого рослинного і тваринного світу.

В описі фізичного простору знаходимо ще один інтертекстуальний пласт значень: «Долина Ісси» Ч. Мілоша має тісний зв'язок із поемою «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича. Як зауважує Моніка Бжустович, «згадка про покровительство «Пана Тадеуша» над «Долиною Ісси» виражена, по-перше, в тематичному пласті тексту, в автобіографічному жесті повернення до краю дитинства й добре відомих літературних мотивах – місця (Литви) й двору землевласника із середніми статками, мотиву світу, що гине, з родинним домом у центрі, і молодим героєм, який входить у життя; по-друге, вказує на подібність принципів побудови твору (свідомо відсилаючи до Міцкевичєвого зразка), таких як розлогий опис, що відповідає

чуттєвому сприйняттю світу, і разом символічна структура того ж опису; і, нарешті, виразна постать наратора. Як результат маємо: багатогранне відтворення специфіки місця (із зазначенням мовної своєрідності культурно-національного пограниччя), знання традицій, вірність пам'яті предків та історії своєї землі, стиль життя спортованих персонажів, а також використання манери традиційної прози XIX ст. і звернення до творчого задуму «Пана Тадеуша» (Brzóstowicz, 1997: 17).

Дослідниця також звертає увагу на подібність описів родинного дому в «Пані Тадеуші» та «Долині Ісси»: «Білий дім такий низький, що, здається, дах, на штахетинах якого де-не-де мешкають мох і трава, придавлює його. Дикий виноград (від якого терпне язик) обплітає вікна і дві невеличкі колони на ганку» (Мілош, 2018: 20).

У пейзажах «Долини Ісси» прихована уявна «полеміка» Чєслава Мілоша з Адамом Міцкевичем щодо правдивості зображення природи в художньому творі. Ч. Мілош завжди дуже уважно ставився до описів природи. Коли він знайшов у «Пані Тадеуші» неточності у пейзажах, зауважив, що А. Міцкевич зображає природу як звичайне тло для розгортання подій, чого, на думку автора «Долини Ісси» не слід робити. Про це він неодноразово згадував у багатьох інтерв'ю: «...Я мав до Міцкевича, ...до його «Пана Тадеуша» претензії, що він щось перевернує, не зовсім точно змальовує нашу природу. Наприклад, у тому епізоді, де Войський грає і відлуння повторює, а букам – буки... Буки? Звідки у нас буки? Тут буків немає» (Miłosz – Dialog – Pogranicze, 2011: 30). У «Долині Ісси» Ч. Мілош «виправляє» помилку А. Міцкевича, наголошуючи: «...і зовсім немає буків, межа поширення яких пролягає набагато південніше» (Мілош, 2018: 15).

Описані вище статичні мотиви творять лише основну канву фізичного простору роману «Долина Ісси». Його структура значно складніша. Геометрична модель фізичного простору, створена польським письменником, має форму уявного пісочного годинника (символу часу, його скінченності і водночас циклічності), що складається із двох конусів: нижній напрямлений вершиною вгору, а верхній є його дзеркальним відображенням (напрямленим вершиною вниз) й утворює надбудову, що «виростає» з точки перетину вершин. Схематично це можна зобразити так:

В основі цього уявного годинника – широкий простір Країни Озер, який поступово звужується до опису долини Ісси, невеликого села Гінє, дому, де народився Томаш, й утворює нижній уявний конус, замикаючи парадигму зовнішнього простору дії твору.

¹ Садина у Шетейнях, де народився Чєслав Мілош, була конфіскована радянською владою, а в 40-х рр., спалена. Сад довкола будинку вирували. Вціліла тільки комора, де зараз знаходиться музей письменника. (Див. (Staśkiewicz, 1996: 102)).

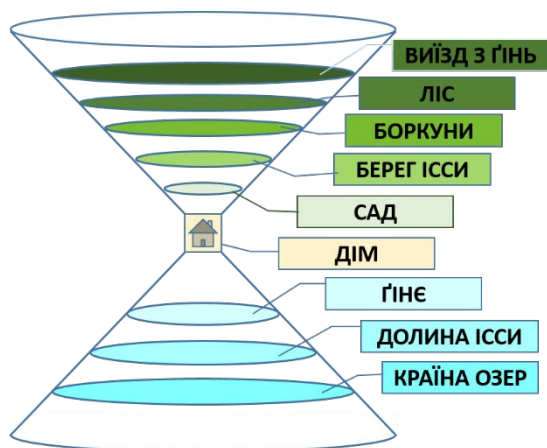


Рис. 1. Схематична геометрична модель фізичного простору роману «Долина Ісси»

Створено автором.

На рис. 1 видно, що другий конус «виростає» з точки «дім» і поступово розширюється в міру розширення пізнання персонажа: дім – сад – берег Ісси – Боркуни – ліс – виїзд за межі Гінь. Це модель простору особистого зростання який, виникаючи з точки (й моменту) приходу на світ, поступово розширюється паралельно з фізичним та духовним зростанням головного героя Томаша. Така просторова модель відтворює символічне постання людини із землі, про яке йде мова у біблійній Книзі Буття.

Простір роману «Долина Ісси» має не лише вертикальні координати, парадигму яких ми схематично зобразили у вигляді пісочного годинника, а й горизонтальні. Не можна не помітити, що парадигму зовнішнього простору дії, як і парадигму простору особистого зростання персонажа утворюють просторові концентричні кільця², які в моделі зовнішнього простору дії звужуються, а в моделі простору особистого зростання персонажа розширюються.

Наявність у просторовій організації твору своєрідного початку координат (у нашому випадку – дому, символу зв'язку поколінь і власного безпечного простору) та концентричність свідчить про накладання на описану модель міфологічного та символічного значеннєвих пластів, які роблять явним мотив ініціації у просторовій організації твору. Проаналізуємо ці пласти більш детально.

² На думку Александра Ф'юта, концентричний простір характерний для автобіографічних творів. Його «кільця» розширюються в міру фізичного зростання персонажа та збагачення його життєвого досвіду (Дет. див. Fiut, 1981: 107–119). У контексті роману «Долина Ісси» концентрична просторова організація символічно відтворює етапи ініціації головного героя Томаша.

Ініціаційний ритуал звершувався у закритому просторі, якому надавалося особливого магічного значення. Його ознаками є ізолюваність (доступ до нього мають тільки втаємничені (обрані) або ті, кого до них зараховують), священність (місце, де відбувається особливе дійство), магічність (місце випробувань, символічного вмирання й народження у новому статусі). Міфологічна свідомість давньої людини обирала для такого переродження або дім, до якого допускали тільки чоловіків, або священний ліс. Такий простір ставав «центром дійства». У нашій просторовій моделі це дім, розташований в особливому місці – у невеликому селі із символічною назвою Гіне (дослівно українською – «Гине», тобто світ, що зникає) у долині річки Ісси, яку автор називає винятковим місцем: вона є центром Країни Озер, де кращий ґрунт, багатші села, мелодійний багатоголосий спів і характерна відірваність (відрізаність) від світу, яка не заважає місцевим людям. Ця долина має специфічний уклад життя, власний світопорядок, у якому органічно сплелися християнське і поганське, міф і реальність, людське й надлюдське.

Час набуває міфологічних характеристик: його маркерами є природний ритм життя, церковні свята і циклічна зміна пір року: «Дві пори року притаманні цій країні так, ніби для неї були створені: весна й осінь – довга, найчастіше погідна, сповнена запахів мокрого льону, стукання терлиць, далеких відлунь» (Miłosz, 2018: 15–16). Такі характеристики схиляють до думки, що перед нами простір міфічної Аркадії, мешканці якої живуть у гармонії з величною природою у вічному колі змін пір року.

Час сприймається суб'єктивно та інтерсуб'єктивно. Наратор наче «губиться» у ньому: «Ведучи оповідь, не знаєш, який час обрати, теперішній чи минулий, бо те, що минуло, є ніби не зовсім минулим, поки воно триває в пам'яті поколінь – або лише одного хроніста (Miłosz, 2018: 18–19).

У наведеному коментарі наратора відчутний відбиток часу оповіді: він описує події минулого, які, подібно до М. Пруста, через пам'ять переносить у теперішнє. Читач «бачить» художній світ у реальному часі очима дорослого наратора, повертаючись у минуле.

Історичний час лише «нагадує про себе» у ретроспективних фрагментах про історію роду Томаша та життя бабусі Дільбінової, змінами у просторі (Шведські вали, які колись були оборонними), занепокоєнням, викликаним земельними реформами, що викликають відчуття кінця старої епохи панування двору, і новинами про

війну, яка триває десь далеко за межами Країни Озер, але вже змінила звичні старі кордони між Литвою та Польщею. Носіями історичного часу є персонажі, які прибувають до садиби Сурконтів із міста, – бабуся Дільбінова, мама Томаша, його батько (через листи). У тексті він імпліцитний (виявляється у дрібних деталях), але водночас є і часом дії (саме через деталі, обтяжені значенням історичного часу читач може визначити час дії у творі – початок ХХ століття).

Не можемо оминати ще одне «просторове кільце» у «Долині Ісси» – село Гіне, що вивиснується над усією долиною: «Гіні – це передовсім гора, заросла дубами. У тому, що на ній збудовано дерев'яний костел, вгадується замисел ворога давньої релігії, а можливо, просто бажання переходу до нової без потрясінь: на цьому місці справляли колись свої обряди жерці бога Перуна» (Мілош, 2018: 19).

У цьому пейзажі впізнаємо топос священного лісу, безпосередньо зв'язаний із мотивом ініціації. Ліс «Долини Ісси» постає як одухотворений простір: «Лісами тут можна подорожувати довго і не знудити очей, бо так само, як людські міста, спільноти дерев мають свої неповторні риси, вони об'єднуються в острови, смуги, архіпелаги...» (Мілош, 2018: 15). У контексті роману ліс сприймається і як лімінальна зона – простір, де продовжується ініціація Томаша поза домом. Саме у лісі й у чоловічому товаристві він вчиться полювати, пізнає природу, відчуває себе її часткою (зображає власний ліс без стежок і доріг, куди можуть потрапити лише вибрані люди), а також пізнає істину про скінченність земного життя.

Статичні мотиви (ліс, дуб, гора, сакральне місце), формують символічний пласт у часопросторовій організації роману. Дуб символізує вогонь, центр світу, вісь між земним і небесним, фізичну і моральну силу (Kopaliński, 2022: 58). У контексті роману він набуває значення «засобу комунікації між небом і землею (в уяві Томаша домовину з тілом бабусі обвивають коріння дуба і підносять вгору). Під дубом похована Магдалена – один із наймістичніших персонажів «Долини Ісси».

Дуб – не єдине дерево-символ у творі. Цікаво, що Чеслав Мілош символічно пов'язує долю знакових персонажів із деревами-символами. Томаш перед від'їздом з Гінь посадив молодий каштан як пам'ять про себе у дорогому для нього місці й символ повороту до рідного дому. Із лісником Бальтазаром пов'язана сосна, яка символізує довговічність, витривалість, звитягу, вірність, але й самотність, смуток (Kopaliński, 2022: 398). У значенні символу захована двоїстість характеру цього

персонажа. Бальтазар справді має багато позитивних рис, але одного дня він скоїв убивство, сам не розуміючи, як і чому він це зробив. Символічно, що злочин був скоєний під рівною високою сосною. У кінці тексту ми бачимо іншого Бальтазара: чоловіка, з розтерзаною душею, одержимого дияволом, але вже під іншою сосною: кривою, надламаною, як душа героя.

У символічному єднанні долі людини з деревом та приписуванні йому магічної сили прочитується зв'язок із давнім культом поклоніння деревам, поширеним не тільки у Литві, але й у багатьох країнах Європи.

Важливим символом у просторовій топії роману Чеслава Мілоша є річка Ісса з темними водами та повільною течією. У країні Озер вірили, що в дуплах трухлявих верб і в хащах на її берегах живе нечиста сила. Річка символізує перешкоду, межу, а темна вода – невідомість, несвідоме. Цей символ також має прямий зв'язок з ініціаційними простором, бо несе в собі значення переходу (Дет. див. Kopaliński, 2022: 367–369). У романі «Долина Ісси» ріка є одним із місць втаємнення для Томаша.

Увагу дослідника привертають і чіткі опозиції у просторовій організації роману: світло – темрява, відкритість – обмеженість, власне – чуже, гора – долина, село – ліс. Вони визначають принципи групування персонажів: у «просторі людей» (села, будинки) потойбічні сили практично не з'являються. Вони мешкають у «темних місцях» – у трухлявих вербах, млинах, старих будах, хащах по берегах Ісси, у невеликому сосновому борі, де поховано старого пастуха, що подавився шматком сиру.

Світ «Долини Ісси» має горизонтальну і вертикальну організацію: першу складає простір неба і землі, другу – простір природи і людей. Горизонталь і вертикаль видимого (фізичного) простору проектується на внутрішній світ людської душі, яка має світлу і темні сторони.

Висновки. Детально проаналізувавши просторову модель і часові параметри роману «Долина Ісси», робимо висновок про те, що автор вибудував складну багатозначну часопросторову парадигму. В її основі – параметри фізичного простору, під яким розуміємо місце дії художнього твору. Він відтворює давні уявлення про вертикальний порядок світу: Небо (простір *Sacrum*) – земний світ – підземний світ, пекло (простір *Profanum*) і складається із простору місця дії, топоси якого утворюють концентричні кільця, що поступово звужується; та простору особистого зростання персонажа, умовні кільця якого розширюються,

символічно відтворюючи шлях духовної ініціації, пройденої персонажем. Обидва пласти простору сходяться у точці дому, звідки починається, і де завершується земний шлях людини. Дім є центром світу, головного героя, точкою відліку його ініціації.

Семантика простору «Долини Ісси» доповнена автобіографічними мотивами, алюзіями, мотивами-символами, які утворюють над моделлю фізичного простору складну надбудову підтексту, що дає підстави трактувати його як символічний образ країни

Аркадії, простору *Sacrum*, раю втраченого дитинства, в якому людина віднаходить саму себе.

У часопросторові координати роману «Долина Ісси» «вписаний» мотив ініціації, що виявляється на рівні зв'язку із семантичним полем *Sacrum* через наявність топосів, характерних для проведення обряду ініціації (лісу, священної гори, дому) та мотиву дороги: кожен етап ініціації пов'язаний із новим топосом, який утворює окреме концентричне кільце у просторі особистісного зростання персонажа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
2. Мілош Ч. Долина Ісси / пер. з пол. Н. Сидяченко. Київ. Юніверс, 2018. 232 с.
3. Радішевський Р. Еміграційна творчість Ч. Мілоша. *Полоністичні та порівняльні студії*. Київ : МП Леся, 2009. С. 392-409.
4. Яковенко С. Метафізична біоетика сенсу у творчості Чеслава Мілоша. *Київські полоністичні студії*. 2011. Т. 18. С. 288-294. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2011_18_49. (дата звернення: 18.08.2025)
5. Brzostowicz M. Dom rodzinny w Dolinie Issy: obecność i wartość. *Pamiętnik Literacki*. 1997. Nr 2. S. 13-32.
6. Chrzanowska-Kluczevska E. Lost landscapes of childhood: An ecostylistic analysis of The Issa Valley. *Journal of World Languages*. 2022. Volume 8. Issue 3. S. 486-514. URL : https://www.degruyterbrill.com/journal/key/jwl/8/3/html?lang=en&srsid=AfmBOoqbWBAbqghjGzdDv2z9r0SMRCV9dVFjX6gV4gLvj4EaqpWcczn-&utm_source=chatgpt.com DOI : 10.1515/jwl-2022-0031 (дата звернення: 18.08.2025)
7. Cierniak-Nielub I. Autobiograficzna mityzacja czasu i przestrzeni w «Dolinie Issy» Czesława Miłosza. *Świat tekstów. Rocznik Szupski*. Nr 17. 2019. S. 43-54. URL : <https://swiattekstow.upsl.edu.pl/images/publikacja/17/cierniak.pdf> (дата звернення: 21.08.2025)
8. Fiut A. «Dolina Issy» – przypowieść o wtajemniczeniu. *Znak*. 1981. Nr 4-5. s. 107-119.
9. Kopaliński W. Słownik symboli. Warszawa : Oficyna wydawnictwa «Rytm», 2022. 520 s.
10. Miłosz – Dialog – Pogranicze. Sejny: Fundacja «Pogranicze», 2011. 65 s.
11. Porębski M. O wielości przestrzeni. *Przestrzeń i literatura*. Studia pod red. M. Głowińskiego i A. Okopień-Sławińskiej : Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1978. S. 23-32.
12. Siedlecki M. Dolina Issy i Świat (Poema naiwne) Czesława Miłosza – punkty zwrotne w recepcji, meandry interpretacji. URL : <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/8494> (дата звернення: 15.08.2025)
13. Sławiński J. Przestrzeń w literaturze: elementarne rozróżnienia i wstępne oczywistości. *Przestrzeń i literatura*. Studia pod red. M. Głowińskiego i A. Okopień-Sławińskiej : Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1978. S. 9-22.
14. Staśkiewicz M. Przestrzeń kraju dzieciństwa w «Dolinie Issy» Czesława Miłosza. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczu. Studia Filologiczne*. 1996. Z. 40. URL : <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4787/Przestrzen%20kraju%20dzieciństwa%20w%20Dolinie%20Issy%20Czesława%20Miłosza.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.08.2025)
15. Sydiachenko N. «Dolina Issy» Czesława Miłosza – poetycka powieść o kształtowaniu ludzkiej tożsamości. *Київські полоністичні студії*. 2019. Том 35. С. 38-44. URL : <https://kps.philology.knu.ua/article/view/1552/1255> DOI : <https://doi.org/10.17721/psk.2019.35.38-44> (дата звернення: 10.08.2025)

REFERENCES

1. Zhaivoronok V. V. (2006) Znaky ukrainskoj etnokultury. Slovyk-dovidnyk. [Signs of Ukrainian ethnoculture. Reference dictionary] Dovira. Kyiv. 703 s. [in Ukrainian]
2. Milosh Ch. (2018) Dolyna Issy. [The Issa Valley] / per. z pol. N. Sydiachenko. Yunivers. Kyiv. 232 s. [in Ukrainian]
3. Radyshevskyi R. (2009). Emihratsiina tvorchist Ch. Milosha. [The emigrant works written by Czesław Miłosz] Polonistychni ta porivnialni studii. MP Lesia. Kyiv. S. 392-409. [in Ukrainian]
4. Iakovenko S. (2011) Metafizyczna bioetyka sensu u tworchosci Cheslava Milosha. [Metaphysical bioethics of sense in the works written by Czesław Miłosz] Kyivski polonistychni studii. Vol. 18. S. 288-294. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2011_18_49 [in Ukrainian]
5. Brzostowicz M. (1997) Dom rodzinny w Dolinie Issy: obecność i wartość. [The family home in «The Issa Valley»: presence and value] Pamiętnik Literacki. Nr 2. S. 13-32. [in Polish].
6. Chrzanowska-Kluczevska E. (2022). Lost landscapes of childhood: An ecostylistic analysis of The Issa Valley. *Journal of World Languages*. Volume 8. Issue 3. S. 486-514. URL : https://www.degruyterbrill.com/journal/key/jwl/8/3/html?lang=en&srsid=AfmBOoqbWBAbqghjGzdDv2z9r0SMRCV9dVFjX6gV4gLvj4EaqpWcczn-&utm_source=chatgpt.com DOI: 10.1515/jwl-2022-0031

7. Cierniak-Nielub I. (2019). Autobiograficzna mityzacja czasu i przestrzeni w «Dolinie Issy» Czesława Miłosza. [The autobiographical mythologization of time and space in «The Issa Valley» written by Czesław Miłosz] Świat tekstów. Rocznik Słupski. Nr 17. S. 43-54. URL : <https://swiattekstow.upsl.edu.pl/images/publikacja/17/cierniak.pdf> [in Polish].
8. Fiut A. (1981) «Dolina Issy» – przypowieść o wtajemniczeniu. [«The Issa Valley» – a parable about initiation] Znak. Nr 4-5. s. 107-119. [in Polish].
9. Kopaliński W. (2022) Słownik symboli. [Dictionary of symbols] Oficyna wydawnictwa «Rytm». Warszawa. 520 s. [in Polish].
10. Miłosz – Dialog – Pogranicze (2011) [Miłosz – Dialogue – Borderland] Fundacja «Pogranicze». Sejny. 65 s. [in Polish].
11. Porębski M. (1978) O wielości przestrzeni. [About the multiplicity of space] Przestrzeń i literatura. Edited by M. Głowiński and A. Okopień-Sławińska. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. S. 23-32. [in Polish].
12. Siedlecki M. (2013) «Dolina Issy» i «Świat (Poema naiwne)» Czesława Miłosza – punkty zwrotne w recepcji, meandry interpretacji. [«The Issa Valley» and «The World (The Naive Poem)» by Czesław Miłosz – turning points in reception, the meanders of interpretation] URL : <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/8494> [in Polish].
13. Sławiński J. (1978) Przestrzeń w literaturze: elementarne rozróżnienia i wstępne oczywistości [Space in literature: basic distinctions and preliminary obviousness]. Przestrzeń i literatura. Edited by M. Głowiński and A. Okopień-Sławińska. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. S. 9-22. [in Polish].
14. Staśkiewicz M. (1996). Przestrzeń kraju dzieciństwa w «Dolinie Issy» Czesława Miłosza. [The space of a land of childhood in «The Issa Valley» written by Czesław Miłosz] Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczu. Studia Filologiczne. 1996. Z. 40. URL : <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/4787/Przestrzen%20kraju%20dzieinstwa%20w%20Dolinie%20Issy%20Czeslaw%20Milosza.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Polish].
15. Sydiaczenco N. (2019) «Dolina Issy» Czesława Miosza – poetycka powieść o kształtowaniu ludzkiej tożsamości. [«The Issa Valley» by Czesław Miłosz – a poetic novel about the formation of human identity] Kyivski polonistychni studii. Vol. 35. S. 38-44. URL : <https://kps.philology.knu.ua/article/view/1552/1255> DOI : <https://doi.org/10.17721/psk.2019.35.38-44> [in Polish].

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.08.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025
 Дата публікації: 23.10.2025